

APRECIERI PE MARGINEA ACTELOR EMISE DE CANCELARIA REGALĂ ÎN TRANSILVANIA (1377)

Susana Andea

Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca

Analiza documentelor emise de cancelaria regală pe parcursul secolului al XIV-lea, în special în timpul domniei regilor Carol Robert de Anjou și a lui Ludovic I sau cel Mare, a dus la constatarea că atunci când regele venea în spațiul voievodatului transilvan emitea un număr de acte referitoare la acest teritoriu mult mai mare decât de obicei. Acestei constatări i se poate alătura aceea că și activitatea de emitere a actelor de către cancelaria voievodală, ca și a locurilor de adevărire – capitlul din Alba Iulia și conventul din Cluj-Mănăștur – este în creștere. Nu vrem să spunem că ne aflăm în fața unei situații de excepție. În general zona în care se deplasa regele a fost situată, am zice preferențial, în atenția regelui și a curții sale. Cu acest prilej se făceau judecăți, se aplicau hotărâri mai vechi sau atunci luate, se acordau drepturi și scutiri, se făceau dăruiri etc. și toate acestea erau consemnate în scris.

Deplasările regilor Ungariei au constituit obiectul mai multor cercetări fără însă ca subiectul să fi fost epuizat. Stabilirea itinerariilor regilor¹ s-a făcut plecând în principal de la locurile în care s-au emis documente. Treptat, pe măsura avansării cercetărilor, s-a constatat faptul că uneori actele erau date în numele regelui concomitent în două sau mai multe locuri. Aceasta a impus constatarea că, pe lângă documentele date chiar de rege, unii din marii demnitari ai regatului (cancelarul, judele regal etc.) au emis acte în numele său, fără ca acesta să fie de față. O asemenea situație s-a ivit în anul 1377, când în paralel se emit acte în Transilvania și în regatul Ungariei în numele aceluiași rege.

De asemenea prezența regelui în spațiul Transilvaniei era de cele mai multe ori asociată cu campanii sau expediții militare în zonă², eventual în Țara Românească, alteori înspre cetatea Severinului, Bulgaria etc., motiv pentru care și

¹ Susana Andea, *Itinerariile regilor Ungariei în Transilvania voievodală și în comitatele vestice și nordice*, în *Transilvania (sec. XIII-XVII). Studii istorice*, coord. Susana Andea, București, Edit. Academiei Române, 2005, p. 1-66 cu bibliografia aferentă.

² Maria Holban, *Din cronică relațiilor româno-maghiare în sec. XIII-XIV*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1981.

anului 1377 i-a fost atribuită o eventuală expediție în Țara Românească, și aceasta în condițiile în care informația documentară era lacunară și săracă.

Vom încerca, în cele ce urmează, prin prezentarea argumentelor pro sau contra susținerii prezenței efective în Transilvania a regelui și a existenței unei campanii în Țara Românească, să aducem noi precizări în această privință.

În principal, dovezile care indicau o posibilă prezență în Transilvania, în anul 1377, a regelui Ludovic I erau următoarele:

a) situația specială pentru că în intervalul 12 aprilie – sfârșitul lui iunie 1377 sunt emise în Transilvania, în numele regelui, un număr de 27 de documente, iar în alte zone ale regatului, în același interval cronologic, sunt emise 31 de documente tot în numele regelui.

b) existența unor documente emise în intervalul 8-9 mai 1377 prin care Ludovic I, regele Ungariei și Iacob de Zips, judele curții regale, dispun amânarea judecării pricinilor. Motivul invocat în documente a fost plecarea la oaste a părților³.

c) documentul din 8 septembrie 1377 prin care Ludovic I, regele Ungariei, ridică în rândul nobililor adevărați pe Nicolae, fiul lui Blasiu de Martinkfalua, pentru slujbele credincioase făcute mai ales în țara lui Basarab, lângă Dunăre, și în campania împotriva lituanilor⁴.

d) două documente emise la Zvolen, la 30 octombrie 1377, de Ludovic I, prin care regele promite și dăruiește magistrului Benedict, fiul lui Pavel, fiul lui Heem, fost ban al Bulgariei, mai multe moșii pentru slujbe credincioase și pentru moartea fratelui său Petru în expediția din Țara Românească⁵.

e) actul regelui din 19 noiembrie 1377 prin care dăruiește sașilor din Brașov, pentru slujbe credincioase, mai multe sate și le cere să ridice o cetate la Bran, urmând, în eventualitatea cuceririi Țării Românești, să fie scutiți de plata vămii la Bran⁶.

Pe baza acestor documente, coroborate cu alte informații din diverse cronic⁷, istorici ca Gh. I. Brătianu⁸, Ilie Minea⁹, Iosif Pataki¹⁰, Pór Antal¹¹ și Homán Bálint¹² apreciau că regele a fost în Transilvania, că prezența lui a fost asociată cu o

³ *Documenta Romaniae Historica*, C. Transilvania, XV, București, Edit. Academiei Române, 2006, nr. 140-142.

⁴ *Ibidem*, nr. 202.

⁵ *Ibidem*, nr. 209-210.

⁶ *Ibidem*, nr. 214.

⁷ *Cronaca Carrarese* editată ca *Appendice* de G. I. Brătianu, *L'Expédition de Louis I-er de Hongrie contre le prince de Valachie Radu I-er Bassarab en 1377*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen”, II(1925), nr. 4-6, p. 73-82.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Magyar - bolgár - oláh érintkezés Nagy Lajos alatt*, în „Patria”, irod. Váll és nyomdai R.T. nyomása, Budapesta, 1907.

¹⁰ *Anjou királyink és a két román vajdaság*, Kolozsvár, Nagy Jenő könyvnyomdája, 1944.

¹¹ *Nagy Lajos litván hadjárata a 1377-ben*, în „Erdélyi Múzeum”, XVI(1899).

¹² Homán Bálint, Szekfű Gyula, *Magyar történet*, II, Budapesta, Királyi magyar egyetem nyomda, 1936, p. 237 și 627 cu indicarea bibliografiei.

expediție împotriva domnului Țării Românești, Vladislav-Vlaicu. Istoriografia maghiară menționează și ea existența a două campanii militare într-un singur an. Una ar fi avut loc în 1377 aprilie-iunie în Țara Românească și cealaltă în iulie-septembrie în Lituania.

Între timp au fost puse la îndemâna cercetării istorice noi documente inedite, iar în jurul altora, fără dată, s-au purtat discuții, s-au adus argumente suplimentare, propunându-se noi datări privitoare la campaniile militare purtate de Ludovic I în Țara Românească¹³. Astfel se avansează ideea unei campanii în Țara Românească în anul 1375, an în care ar fi murit și Petru Himffy, invocat la poziția d).

Argumentele sau dovezile care infirmă sau sugerează doar o reprezentare a regelui în Transilvania prin trimiși speciali cu împuterniciri rezultă în principal din analiza documentelor emise pe teritoriul voievodatului. Între acestea se află și acte emise la adunarea generală întrunită în acest an, 1377, la Turda, probabil mai corect lângă Turda, unde s-a ținut Adunarea generală (*congregatio generalis*) a voievodatului.

În privința datei de începere a acestei adunări, lucrurile nu sunt foarte clare. Regula obișnuită în formularistica actelor emise de congregație era aceea ca la început să se menționeze data precisă de deschidere a acestei adunări prin utilizarea unei singure referințe la o sărbătoare religioasă întotdeauna la aceeași dată: octavele Paștelui (*in octavis festi Passce Domini*) sau cvindenele Paștelui (*in quindenis festi Passce Domini*) etc. Niciodată însă nu s-au folosit elemente de referință diferite pentru aceeași adunare care să îngăduie menționarea aceleiași date. Pe de altă parte, în protocolul final al actelor, la stabilirea datei documentelor emise într-o astfel de adunare de voievodul Transilvaniei, se obișnuiește menționarea numărului zilei din adunare (a doua zi a congregației, a șaptea zi etc.)¹⁴ când a fost dat. Dacă aici uneori s-au mai înregistrat unele incertitudini în socotirea datei, nu același lucru s-a întâmplat când referințele privesc data de începere a adunării. Pentru documentele din anul 1377, o parte¹⁵ menționează începerea adunării la octavele Paștelui (5 aprilie), în timp ce altele¹⁶ socotesc începutul adunării la cvindenele Paștelui (12 aprilie). Analizând însă emitenții actelor, se constată, pe de o parte, că documentele emise de voievodul Transilvaniei socotesc începerea Adunării generale la cvindenele Paștelui (12 aprilie), în timp ce documentele emise de regele „Ludovic” și un act emis de vicevoievodul Transilvaniei socotesc congregația începută la octavele Paștelui

¹³ Avem în vedere în special studiul lui Kumorovitz L. Bérnát, *I. Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata (és „török”) háboruja*, în „Századok”, CXIV(1983), nr. 5, p. 919-982.

¹⁴ Analiza actelor emise de regele Ludovic I în anul 1366, când a participat la Adunarea generală de la Turda, arată că datarea acestor documente s-a făcut cu referire la o sărbătoare religioasă, și nu cu referire la o anumită zi în desfășurarea adunării.

¹⁵ *Documenta Romaniae Historica*, C. Transilvania, XV, București, Edit. Academiei Române, 2006, nr. 113, 118, 120 și 134.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 121, 123 și 125.

(5 aprilie). Analiza documentelor emise pe parcursul congregației evidențiat încă o curiozitate. Cele care socotesc începerea adunării la octavele Paștelui (cele emise de „Ludovic”) menționează faptul că adunarea s-a făcut din porunca specială, deosebită a regelui (*ex speciali nostre maiestatis edicto*) pentru a păzi dreptul fiecăruia (*pro unicuique iusticia observanda, pro unicuique iusticia exhibenda*). Documentele care socotesc începerea adunării la cvindenele Paștelui, emise de voievodul Transilvaniei, nu pomenesc deloc porunca specială a regelui, nici grija pentru paza dreptății fiecăruia, ci se rezumă la a menționa explicit trimiterea a două persoane din îndurarea regească (*per dominum nostrum regem ad hoc specialiter deputatis, per regiam clemenciam specialiter ad hoc destinatis*).

În privința participanților la adunare, documentele menționează următoarele: actele emise de Ladislau, voievodul Transilvaniei (nr. 121, 123 și 125), folosesc în mod constant aceeași formulă. Se menționează adunarea ținută „cu obștea nobililor și a oamenilor de orice stare și condiție din zisele părți ale Transilvaniei” (*universitati nobilium et alterius cuiusvis status et condicionis hominum predictae partis Transilvane*).

Documentele emise de „Ludovic” prezintă mai multe variante. O primă formulă, aceea a ținerii adunării cu obștea stărilor noastre din părțile Transilvaniei (*universitati regnicolarum nostrorum partis Transilvane*)¹⁷, este neobișnuită pentru spațiul voievodatului transilvănean. Ea se practică atunci când cancelaria regală invită Stările din regatul ungar să ia parte la Adunarea generală a țării. O altă variantă¹⁸ precizează adunarea cu obștea nobililor și locuitorilor din părțile Transilvaniei (*universitati nobilium et incolarum partis Transsilvane*), nici aceasta foarte des întâlnită, și, în sfârșit, ultima formulare¹⁹, asemănătoare cu cea folosită de voievodul Transilvaniei cu obștea nobililor și oamenilor de altă stare din părțile Transilvaniei (*universitatis nobilium et alterius status hominum parcium Transsilvanum*). În toate aceste acte emise de „Ludovic”, judecata este făcută de „baronii noștri” (*barones nostri*) lângă care, de la caz la caz, este pomenit Ladislau, voievodul Transilvaniei, Gheorghe zis Bebek, vistierul reginei, și în mod constant juzii nobililor, jurații și asesorii. Baronii sunt cei care solicită conventului din Cluj-Mănăstur trimiterea omului de mărturie²⁰, nu regele, nu voievodul Transilvaniei, așa cum se întâmplă în mod obișnuit. O situație interesantă este și în cazul în care orașul Cluj²¹ se plânge de impunerea la plata vămii nedrepte, iar dovadă a celor spuse solicită chiar mărturia juzilor, juraților și asesoriei prezente la adunare, unde judecata era făcută de baroni. Așa cum s-a mai constatat și în alte situații, când voievodul este parte în proces, cauza este judecată de altcineva. Aici este făcută de baroni²² care decid sau mai bine zis hotărăsc să aplice în practică cele spuse de

¹⁷ *Ibidem*, nr. 113.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 118.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 134.

²⁰ *Ibidem*, nr. 118.

²¹ *Ibidem*, nr. 120.

²² *Ibidem*, nr. 134.

Ladislau, voievodul Transilvaniei, și Gheorghe zis Bebek, vistierul reginei, care se obligă să dea pătrimea fiicei cuvenită din moșia Silivaș.

În actele emise în numele lui Ladislau, voievodul Transilvaniei, baronii nu sunt pomeniți ca părtași la judecată. Formularistica actelor este una obișnuită, alături de voievodul Transilvaniei judecățile în adunare fiind făcute cu ajutorul juzilor nobililor, a juraților și asesorilor din cele șapte comitate²³.

O privire comparativă cu alte situații, când regele Ludovic a fost în Transilvania, a convocat și a participat la Adunarea generală, mai impune o constatare. La aceste adunări erau invitate să ia parte obștea sașilor (*Saxonum*) și aceea a secuilor (*Siculorum*), documentele precizând expres participarea lor. Nu credem că varianta cu „*universitati regnicolarum nostrorum partis Transsilvanie*”²⁴, găsită aici într-un document, se referă la acestea. Cu alte cuvinte, nu au participat la această adunare, situație cu totul ieșită din comun dacă regele ar fi fost aici.

Din analiza actelor emise în timpul desfășurării adunării obștești la Turda, credem că rezultă funcționarea a două adunări distincte. Putem vorbi de un scaun de judecată la care face referire și actul din 5 aprilie 1377 al vicevoievodului Transilvaniei²⁵ aflat împreună cu nobilii și fruntașii (bătrânii) țării pentru o chestiune foarte importantă (*una cum regni nobilibus ac senioribus...pro quodam negotio valde arduo simul existentibus*). Acest scaun a fost convocat din porunca specială a regelui, și s-a desfășurat începând de la octavele Paștelui (5 aprilie), condus fiind de baroni în numele regelui. Judecății lui s-a supus pricina în care voievodul Transilvaniei și vistierul reginei erau părți în proces, la fel plângerea orașului Cluj supus direct regelui. Începând din a 15 zi după Paști s-a desfășurat Adunarea generală a nobililor din cele șapte comitate prezidată de voievodul Transilvaniei și având alături trimișii anume ai regelui.

Credem că, privitor la subiect, merită atenția noastră cei doi trimiși speciali regali care emit acte, fac judecăți, împart dreptate în numele regelui. Documentele specifică întotdeauna pe primul loc pe Dumitru, episcop de Zagreb, urmat de Nicolae de Zeech (Szeech), ban al Croației. Această ordine nu era una aleatorie, ea ținea seama de o anumită ierarhie a înalților demnitari de la curtea regală.

Dumitru fusese episcop de Srjem (1364-1368 iunie 28), mutat apoi în Transilvania, unde ocupă scaunul episcopal de Alba Iulia (1368 iunie 28 – 1376 martie 20), de unde trece ca episcop la Zagreb (1376 mai 29 – 1378 iulie 4), arhiepiscop primat de Strigoniu (1478-1387) și cardinal din 1378²⁶. Pe lângă aceste demnități ecleziastice el s-a aflat în slujba regelui, îndeplinind și funcții laice. Astfel, dacă datele sunt corecte, în intervalul 1359-1370, același Dumitru a deținut

²³ *Ibidem*, nr. 123.

²⁴ *Ibidem*, nr. 113.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Cf. Engel Pál, *Magyarország archontológiája (1301-1457)*, I-II, Budapest, Historia, MTA Történettudományi Intézete, 1996.

funcția nou apărută la curtea regală de tezaurar (*thesaurarius*)²⁷. În anul 1375, când probabil regele a fost în Transilvania, Dumitru este menționat ca secretar cancelar al regelui (*secretarius cancellarius*), având în păstrare pecetea secretă regală²⁸. În mod curios apare menționat în actele din intervalul aprilie 1377-1378 ca și cancelar al curții (*cancellarius aule*)²⁹, iar în două documente din 1378 apare ca vicecancelar al curții (*vicecancellarius aule*)³⁰. Această evoluție a titlului purtat de fostul episcop al Transilvaniei trebuie întregită cu demnitatea de mare cancelar al curții regale (*summus cancellarius aulae regie*)³¹, cum apare într-un act din martie 1377. Ea s-a datorat probabil conflictului dintre el și arhiepiscopul de Kalocsa pentru ocuparea definitivă a demnității de mare cancelar al curții regale³². Dacă dăm crezare lucrării des citate a lui Engel Pál³³, înseamnă că Dumitru a fost din martie 1377 până în 1386 mare cancelar al curții regale, fiind și aici primul deținător al unei funcții nou introduse. Credem că prezența lui Dumitru în Transilvania la 1377 se datora în primul rând funcției de cancelar, care îi conferea dreptul de a fi unul din marii judecători ai regatului, fiind în același timp păstrătorul peceții mari regale.

Al doilea nominalizat ca delegat oficial al regelui în Transilvania, având calitatea de *magnificus*, este Nicolae de Zeech, ban al Croației, inclus în categoria baronilor regatului. O trecere în revistă a demnităților deținute de acesta arată că în intervalul 1350-1355 fusese ban de Severin și comite de Caraș³⁴, apoi judele curții regale (1355-1358, 1369-1372), ban al Croației (1355-1358, 1374-1375 și 1376-1380), al Slavoniei (1366-1368, 1372-1373)³⁵.

Desigur, ne putem întreba care au putut fi rațiunile pentru care regele a decis trimiterea în Transilvania a banului Croației alături de cancelarul său. În primul rând constatăm că în anul 1377 este vorba de cel puțin a treia prezență a acestui oficial al regelui Ungariei în spațiul transilvănean, din câte cunoaștem noi. Prima

²⁷ Engel Pál, *op. cit.*, p. 52. Atrage atenția faptul că această demnitate a fost ocupată de un om al bisericii, acest Dumitru, apoi de episcopul de Vác (1373), după care toți au fost persoane laice, comiți, castelani etc.

²⁸ *Documenta Romaniae Historica*, C. Transilvania, XIV, București, Edit. Academiei Române, 2002, nr. 405, 420 și 424. Această calitate nu este cunoscută de Engel Pál, *op. cit.* Se precizează doar că începând din anul 1374 se despart, ca oficii distincte, comitele capelei regale de cancelarul secretar.

²⁹ *Documenta Romaniae Historica*, C. Transilvania, XV, nr. 118, 127, 134, 157, 161, 172, 179 și 235.

³⁰ *Ibidem*, nr. 270 și 271.

³¹ Vezi Engel Pál, *op. cit.*, p. 89.

³² Comentarii în acest sens la Szentpétery Imre, *Magyar oklevéltan*, Budapest, Kiadja Magyar történelmi társulat, 1930, p. 162 și 165; Francisc Pall, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania (sec. XI-XV)*, în vol. *Documente privind istoria României, Introducere*, II, București, Edit. Academiei R.P.R., 1956, p. 240.

³³ *Op. cit.*, p. 89.

³⁴ *Documenta Romaniae Historica*, C. Transilvania, X, București, Edit. Academiei R.S.R., 1977, nr. 16, 20-21, 88, 93, 107-108, 119, 121, 154, 253, 279, 297; Engel Pál, *op. cit.*, p. 32.

³⁵ Engel Pál, *op. cit.*, p. 23-24 și 32. În intervalul 1385-1386 a fost palatinul Ungariei, *ibidem*, p. 4.

atestare a prezenței sale o avem din anul 1366, când în calitate de ban al Dalmației și Croației l-a însoțit pe regele Ludovic în călătorie prin Transilvania. De aici este trimis ca avangardă împreună cu alți mari demnitari aflați în Transilvania: Dionisie, voievodul Transilvaniei și căpitan al Vidinului, Petru Zudor, mare paharnic, și alții³⁶ cu trupe înspre Bosnia, Bulgaria etc. A doua mențiune documentară referitoare la prezența sa în comitatele Transilvaniei, ca împuternicit al regelui, o avem din anul 1368³⁷. Cu acest prilej participă alături de Nicoale, voievodul Transilvaniei, la Adunarea obștească (*congregatio generalis*), ținută la Turda, din porunca regească (*de regio edicto*), cu obștea nobililor și a oamenilor de orice satre și seamă din părțile Transilvaniei (*universitati nobilium et alterius cuiusvis status et condicionis hominum partis Transsilvane*). Alături de Nicolae de Zeech, banul Croației, a mai fost trimis și a luat parte la adunarea obștească sus-menționată magistrul Nicolae de Debró, castelan de Szendrő, un apropiat colaborator al banului dacă avem în vedere faptul că acest magistrul l-a substituit, în intervalul 1355-1358, pe Nicolae de Zeech, jude al curții regale pe atunci, având și calitatea de vicejude³⁸. De altfel, acest Nicolae de Debró apare pomenit de mai multe ori în documente din anii 1366-1367, ca și cavaler al curții reginei (*aule reginalis milite*)³⁹ trimis în procesul oaspeților din Satu Mare cu nobilii de Vetis.

Tot acum, în 1368, alături de banul Croației și de magistrul Nicolae de Debró, mai este trimis și Dumitru zis Lepeș, cavaler al curții regale (*aule regie militis*). Numele acestui personaj se regăsește în actele referitoare la Transilvania, în documentul din 20 ianuarie 1368⁴⁰, când apare ca sol al regelui Ludovic trimis la curtea lui Vladislav, domnul Țării Românești, ban de Severin, prilej cu care domnul acordă cunoscutele privilegii brașovenilor. De asemenea, documentele consemnează participarea lui și în alte zile la Adunarea generală a nobililor din iunie 1368⁴¹. Merită menționat și faptul că fratele său Ioan zis Lipes fusese omul de încredere al voievodului Transilvaniei, Dionisie Lackfi, deținând calitatea de castelan al cetății Gurghiu în anul 1364⁴².

La întrebarea firească de ce l-a trimis regele Ludovic pe Nicolae de Zeech, banul Croației, alături de Dumitru, episcop de Zagreb și cancelar regal, în Transilvania, credem că răspunsul se găsește în constatările făcute de noi mai

³⁶ *Documenta Romaniae Historica*, C. Transilvania, XIII, București, Edit. Academiei Române, 1994, nr. 111, 113.

³⁷ *Ibidem*, p. 513-514.

³⁸ Engel Pál, *op.cit.*, p.7.

³⁹ *Documenta Romaniae Historica*, C. Transilvania, XIII, nr. 168, 235, 239.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 450-452.

⁴¹ *Ibidem*, nr. 328 și nr. 331.

⁴² *Ibidem*, XII, București, Edit. Academiei R.S.R., 1985, nr. 296. Potrivit datelor adunate de Engel Pál, *op.cit.*, p. 145, familia Lipes de Varaskesev (așezare dispărută între localitățile Vânători și Apateu din județul Arad) era originară din zona fostului comitat Zarand. Din aceeași familie făcuse parte și cunoscutul episcop de Alba Iulia, Gheorghe Lipes (1427-1442), legat de răscoala de la Bobâlna (1437), iar alți membri ai familiei au fost în slujba lui Iancu de Hunedoara sau a familiei Csáki.

înainte. A fost un apropiat al regelui, fost jude al curții regale, inclus în categoria baronilor, un bun cunoscător al legilor din regat, și este probabil că în Transilvania se adunaseră mai multe pricini judiciare a căror rezolvare depășea competența și atribuțiile lui Ladislau, voievodul Transilvaniei, și ale congregației voievodale.

Se argumentează în acte trimiterea lui, cu scopul „de a îndrepta unele treburi, de a pune capăt unor pricini și pentru a deosebi prin semne de hotar drepturile regești de cele ale bisericilor și ale nobililor, ale nobililor de biserici etc.”⁴³. Firește, se ridică întrebarea de ce voievodul Ladislau nu putuse să rezolve aceste pricini singur sau cu ajutorul nobililor din congregație și din ce motive s-a ajuns la aceste delegări din partea regelui. Așa cum în 1366 regele venise în Transilvania cu suita și făcuse diferite judecăți și acordase drepturi sau sancționase unele silnicii, tot așa și acum, pe traseul Turda (12 aprilie – 7 mai), Cluj (9 mai), Bistrița (18 mai), Tg. Mureș (23-30 mai), din nou Turda (16 iunie) și Cluj (18 iunie)⁴⁴, împărțitorii de dreptate s-au implicat în stabilirea hotarelor orașului Cluj cu moșiile abatelui conventului Cluj-Mănăstur, în procesul orașului Cluj pornit⁴⁵ împotriva comitatului supus voievodului, în stabilirea hotarelor orașelor Turda, Sic etc. S-au desfășurat apoi procese în care voievodul Transilvaniei era parte în proces, altă dată vicevoievodul a fost implicat în proces, sunt cauze de omor etc. O sumară trecere în revistă a cauzelor judecate prin intermediul actelor emise ne face să ne întrebăm de ce nu a fost delegat ca să judece aceste pricini tezaurarul regal sau judele țării (*judex regius*). Explicația logică s-ar găsi, în opinia noastră, în rolul jucat deja de cancelar, episcopul Dumitru, la curtea regală. Conform constatărilor făcute⁴⁶ pe baza documentelor emise, spre mijlocul secolului al XIV-lea cancelarul era socotit unul din marii judecători ai curții regale.

Se pare că documentele date în spațiul Transilvaniei surprind tocmai evoluția lui spre o poziție aparte, cu atribuții deosebite ale acestuia, ajungând să reprezinte „*specialis praesentia regia*”. Perioada 1377 reprezintă momentul de trecere spre acest nou statut⁴⁷. Episcopul Dumitru se afla în tranziție spre o nouă funcție care își are acum începuturile, cea de cancelar suprem (*summus cancellarius*). Documentele din anul 1380⁴⁸ îl numesc de-a dreptul pe cancelarul suprem judecător al regelui (*specialis praesentia regia*). Rezultă că documentele din anul 1377 emise de acesta în cuprinsul Transilvaniei surprind începutul funcționării sale în două ipostaze: de cancelar suprem și de mare judecător. Cu alte cuvinte Dumitru, fostul episcop de Alba Iulia, ajuns acum cancelar suprem, deținea toate atribuțiile și drepturile de a-l reprezenta pe rege în Transilvania și de a face judecăți

⁴³ *Documenta Romaniae Historica*, C. Transilvania, XV, nr. 172.

⁴⁴ Aprecieri asupra traseului urmat de rege la 1377, vezi Kumorovitz Bérnát, *op. cit.*, p. 950-953.

⁴⁵ *Documenta Romaniae Historica*, C. Transilvania, XV, nr. 120.

⁴⁶ Hajnik Imre, *A magyar birosági szervezet és perjog az Árpád és a vegyes-házi királyok alatt*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1899, p. 35.

⁴⁷ Szentpétery Imre, *op. cit.*, p. 162 și 165.

⁴⁸ Hajnik Imre, *op. cit.*, p. 35-36.

în numele regelui. Ultima prezență a acestuia în Transilvania în 1375⁴⁹, după cum ar rezulta din documentele cuprinse în volumul XV din *Documenta Romaniae Historica*. C. Transilvania și după cum a fost susținută cu argumente⁵⁰ ce par a fi valide la nivelul actual de informații sau cel puțin la o parte din ele, pare să fie una legată doar de o expediție militară spre Țara Românească. Documentele emise de rege în intervalul 1 mai – 1 septembrie 1375, puține la număr menționează unele judecăți, dar nu pomenesc de nicio adunare sau congregație în care să fie întrunite Stările din voievodat pentru judecăți.

Analiza documentelor emise de regele Ludovic în intervalul aprilie-iunie 1377, când s-a presupus că a fost în Transilvania, sugerează de asemenea din perspectivă sigilografică o serie de concluzii. Accesul la toate documentele originale din acest segment temporal ar fi putut lămuri cel puțin parțial anumite aspecte. Cum, din păcate, acest lucru nu a fost posibil, documentele sunt analizate doar prin mijlocirea fotocopiei sau a xerocopiei, care au făcut uneori imposibilă descifrarea unei imagini clare, convingătoare. De asemenea, nu toate actele sunt păstrate în forma lor originală, o parte din ele sunt transumpturi sau chiar copii. Cu toate aceste rezerve, o analiză a documentelor emise de „rege” în spațiul transilvănean prezintă următoarea situație. Cele 27 de documente date de „rege” sau în numele său se pot clasifica în 19 documente originale și 8 documente transumptate. Documentele originale sunt toate sub formă de scrisori deschise sau închise (hârtie, pergament) și au pecetea mare pe versoul actului. Numitorul comun îl constituie culoarea albă, naturală, a cerii utilizate. Conform constatărilor de până în prezent, pecetea regală era pusă pe ceară roșie⁵¹ și nu pe ceara de culoare naturală. De asemenea, se ridică problema dimensiunilor pecetilor regale. Vorbim de o pecete secretă asemănătoare pecetii mari regale sau nu. Documentele pe care le analizăm indică urmele unei peceti de dimensiuni mai mari.

Sunt edificatoare pentru analiza noastră informațiile din actul emis de „rege” la 16 iunie 1377 la Turda⁵². „Regele”, la cererea episcopului Transilvaniei Gublin, transcrie și dă sub formă de transumpt propriul său act emis la 1 iunie 1377, la Diósgyőr⁵³, întărindu-l cu pecetea sa secretă (*sigillo nostro secreto consignatas*). Documentul cadru din 16 iunie 1377, scris pe pergament, cu urme de pecete pe verso, nu ridică semne de întrebare privind autenticitatea sa. Din punctul de vedere al conținutului, este vorba de o poruncă regală adresată lui Ladislau, voievodul Transilvaniei, ca să respecte vechile drepturi ale episcopului și capitlului de Alba Iulia în legătură cu judecarea iobagilor proprii. Dacă acceptăm opinia conform

⁴⁹ Susana Andea, *op. cit.*, p. 1-66.

⁵⁰ Kumorovitz Bérmát, *op. cit.*

⁵¹ Sigismund Jakó, *Sigilografia cu referire la Transilvania (până la sfârșitul secolului al XV-lea)*, în vol. *Documente privind istoria României, Introducere*, II, București, Edit. Academiei R.P.R., 1956, p. 592, nota 1.

⁵² *Documenta Romaniae Historica*, C. Transilvania, XV, nr. 171.

⁵³ *Ibidem*, nr. 163.

căreia regele nu a fost în Transilvania efectiv, atunci acceptăm și faptul că a putut să emită acte la Vișegrad (1377 mai 26)⁵⁴, la Diósgyőr (mai 30 și iunie 7)⁵⁵, deci este credibilă emiterea actului nostru din 1 iunie 1377 la Diósgyőr. Acest act este prezentat la 16 iunie 1377 aceluiași „rege” pentru a fi transumptat. Lucru obișnuit și practicat în Evul mediu. Se precizează acum faptul că documentul prezentat, emis în formă de scrisoare deschisă, era întărit cu pecetea secretă a regelui (*exhibuit nobis quasdam litteras nostras patentes sigillo nostro secreto consignatas*), aflată în păstrarea unui secretar notar (*secretarius notarius*)⁵⁶. Cu alte cuvinte, regele era cel care avea asupra lui pecetea secretă în spațiul regatului ungar. De aici decurge firesc întrebarea sub a cui pecete au fost emise actele din cuprinsul voievodatului transilvănean, toate având menționat ca emitent pe regele Ludovic.

În mod normal, având în vedere faptul că reprezentantul regelui era Dumitru, fost episcop de Alba Iulia, ce avusese calitatea de secretar cancelar al regelui (1375), de cancelar sau mare cancelar (*cancellarius, summus cancellarius, 1377*), ne așteptăm ca toate aceste documente emise pe teritoriul voievodatului Transilvaniei în numele regelui să poarte amprenta sau pecetea regală aflată în mod obișnuit în păstrarea unui atare demnitar – pecetea mare regală⁵⁷ aplicată pe ceară albă, așa cum am și constatat de altfel.

În concluzie credem că analiza sigilografică a documentelor date în cuprinsul voievodatului convinge încă o dată că în anul 1377 regele nu a fost efectiv în Transilvania, că doar a fost reprezentat și că actele emise de cancelarul său Dumitru au urmat o practică juridică și scripturistică obișnuită în epocă.

Revenind la dovezile prin care a fost susținută prezența efectivă a regelui Ludovic de Anjou în anul 1377 în Transilvania, credem că argumentele aduse de noi și asociate cu rezultatele cercetărilor mai noi datorate lui Kumorovitz Bérnát pot să susțină convingător lipsa acestuia din voievodat. Mai degrabă, amânările de procese pentru ridicarea la oaste s-au făcut pentru pregătirea campaniei din Lituania, iar dăruirile de moșii pentru slujbele credincioase făcute în Țara Românească și Bulgaria ar putea avea în vedere campania anterioară anului 1377, când Petru Himffy a plătit cu viața participarea sa. Mai rămâne de văzut și, desigur, de explicat convingător de ce la 19 noiembrie 1377 regele Ludovic I dăruiește mai multe moșii sașilor brașoveni și le promite o serie de scutiri vamale în schimbul ridicării cetății Bran, acestea urmând să devină reale în eventualitatea cuceririi Țării Românești. Să fi fost expediția din anul 1375 din Țara Românească atât de importantă pentru rege sau să fi fost acest document doar expresia unei dorințe de expansiune ce nu va fi realizată niciodată.

⁵⁴ Arh. Naț. Magh., Dl. 100159 și Dl. 100213.

⁵⁵ Arh. Naț. Magh., Dl. 42089 și Dl. 90926.

⁵⁶ Vezi Szentpétery Imre, *op. cit.*, p. 194.

⁵⁷ *Ibidem*.

Considérations concernant les documents émis par la chancellerie royale en Transylvanie (1377)

Résumé

L'auteur réussit, par l'analyse diplomatique et sigillographique des documents émis par le roi hongrois dans le voïvodate de Transylvanie, à infirmer la conclusion des études plus anciennes qui ont accrédité l'idée de la présence du roi pendant l'année 1377 en Transylvanie. La même assertion est soutenue par l'examen des documents émis pendant l'assemblée générale voïvodale de la même année.

Les conclusions de l'auteur, basées sur de nouveaux arguments, sont de nature à relancer les discussions autour de la pratique d'émission de documents par le roi, mais en l'absence de celui-ci. Cela est d'une grande importance parce qu'on supprime ainsi la datation d'une prétendue expédition militaire du roi Louis Ier contre le prince Vladislav de la Valachie (1377).

